

MIKSZÁTH KÁLMÁN JÓKAI MÓR ÉLETE ÉS KORA

TIZEDIK FEJEZET A NAGY NAP

Kétségtelenül nagy nap ez a március 15-ike Magyarország életében is, pedig az ezeréves élet, mennyivel nagyobb nap a Jókai életében, tekintve, hogy semmi jelentékeny se történt e napon a nemzetre nézve, amiben Jókainak (ki ezentúl elhagyja neve mellől az ipszilont) része ne lett volna, holott Jókait egy, a tömegek figyelmét elkerülő másik nagy esemény is érte a nap legvégén, miután a nemzet már becsomagolta a maga ajándékait és elraktározta azoknak érdemeit, dicsőségét, akik rászolgáltak.

Erre a napra sok munka vár és mind be fog végeztetni. Pedig a Pilvaxbeli ifjak öt-hat órát átaludtak, szóval nyolc-kilenc óra már elveszett és mégis elegendő a még megmaradt tizenöt óra.

Úgy tűnik fel nekünk Jókai innentől kezdve, mintha mindaz, ami ővele amott történt, nem léteznék, mintha ő is e napon keletkezett volna. Páratlan népszerűségének lombozata e naptól kezdődik és innen veszi táplálékát, mint a fa koronája a földtől, amelybe a gyökere lenyúlik. Ebből él, ebből lélegzik. Ennek a napnak az isteni nedveit felszíjja, ha a népszerűség hervadozik és rögtön vele lesz megint. Gyűrűjét ha elveszti, ennek a napnak az évfordulója visszahozza. Több mint ötvenszer tér vissza, még azután is ötvenszer fényesíti meg Jókain, ami esetleg megkopott vagy megpattogott volna rajta.

Ha ez a nap nincs, élete más irányt vesz, munkáit hiszen megírja, az európai hírt is megszerzi velük, de tényes karrierjének másik fele, melyet nemzetének vezérfiaai közt töltött az ország első tanácsában és mindenütt, ahol a történelem szövődött, elmarad.

Petőfi talán le se feküdt vagy ha lefeküdt, nemigen aludt, mert már hét órakor reggel talpon volt, benézett Jókai szobájába, felköltötte, aztán nyugtalanul sietett a Pilvaxba. Útközben Vasvárral találkozott, ki szinte a Pilvaxba tartott. Borongós, ködös, szinte pépes márciusi pirkadás volt, csípős szél fújdogált és feszegette a még jobbára csukott boltok cégtábláit.

A Pilvaxban még nem volt senki, csak a koránkelő Bulyovszky Gyula, minélfogva még visszamentek mind a hárman Jókaiért, kinek szobájában tanácskoztak ama néhány bevezető szó fölött, mellyel a tizenkét pontot proklamálni fogja.

Kevéssel nyolc óra előtt, most már négyen nyitottak be a Pilvaxba, de még most is kevesen voltak, ami láthatólag lehangolta a türelmetlen Petőfit. Vártak még egy kissé: lassan szállingóztak a tegnapi »héroszok«. Éppen a leglármásabbak maradtak el. Megjött Emődy, Vajda, majd a hórihorgas Pálffy Albert nyitott be nagy disputában a nyalka Dobsával. Különösen megörültek báró Nyáry Albertnek. Betoppant Degré, aki vidékről jött, egy pár jurátus is beváltotta a szavát, de még mindig igen szegényes gyülekezet volt egy forradalomcsinálásához. Nem rebellis a magyar korán reggel - sopánkodott Jókai, ki Bulyovszkyval egyetemben amellet volt, hogy mintsem nevetségessé váljanak, inkább ne csináljanak semmit. De Petőfit nem lehetett eltántorítani. Különben is a kávéház nem volt néptelen. Éppen szerdai nap és pesti vásár lévén, sok idegen reggelizett az asztaloknál, akik mind kíváncsian és érdeklődve nézegették az ifjúság hullámmását. Végre kilenc felé annyian gyűltek össze, hogy Jókait felerőszakolták egy asztalra.

Jókai felállt és felolvasta pár bevezető szóval, hogy »mit kíván a magyar nemzet?«

»Valami villanyos melegség állta el akkor minden tagomat - írja ő maga -, érzém, hogy végzetes szó az, amihez kezdek; de el voltam rá szánva, ha áldozatul esem is.«

Utána Petőfi olvasta el a »Nemzeti dal«-t. Ekkorra már mind odagyűltek a vásárosok is s a dal refrénjét utána zúgták ők is: »Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk«.

A »főpróba«, mert annak kellett azt tartani, kitűnően sikerült. A vers feltűzelte az ifjúságot s most már lelkesedve indult a megállapodások szerint az orvosi egyetem felé a Hatvani és az Újvilág utca sarkán levő épület udvarára.

Még mindig nagyon kicsiny volt a csoport, de a felkokárdázott ifjak, kik előtt egy trikolórt vitt egy nagytermetű jurátus, felköltötték útközben az érdeklődést. Minden lépésnél nőtt a csoport: »Éljen a szabadság! Egyenlőség! Éljen Kossuth!« kiáltások hangzottak. Az orvosifjúság dacára, hogy leckeóra volt, ott hagyván professzorait, az udvarra tódult, hol Jókai ismételte rövid beszédjét.

»Testvéreim, a pillanat, melyet élünk, komolyabb teendőkre szólít fel bennünket. Európa minden népe halad és boldogul, haladnunk és boldogulni kell nekünk is. Legyen béke, szabadság és egyetértés! Követeljük jogainkat, melyeket tőlünk eddig elvontak s kívánjuk, hogy legyenek azok közősek mindenkivel.«

Petőfi elszavalta a Talpra magyart[41] s a menet most már az orvostövendékekkel megsaporodva, sorba járta a többi fakultásokat. Az Egyetem térről újra visszaindult ezerekre és ezerekre szaporodva, megállt a Hatvani utcában a Pálffy-ház előtt, amelynek földszintjén akkoriban a »Landerer és Heckenast« nyomda volt.

Petőfi felállt a kapu alatti szögletköre.

- Most egy bizottság bemegy a nyomdába s kinyomatja a tizenkét pontot. Addig türelem idekünt!

Havas eső szitált az égből. A rivalgó tömegek az esernyőket rázták a levegőben.

- A nemzeti dalt is nyomassák ki - követelte a tömeg.

Jókai felkiáltott:

- Le az esernyőkkel! Hogy állunk maholnap esetleg golyók elé, ha az esőcseppek is terhünkre vannak?

Mire suhogás támadt a levegőben, mintha ezer madár leszállna: ezer esernyő kapcsolódott le.

Erre Petőfi vezetése alatt Jókai, Vasvári, Degré és Irinyi behatoltak a nyomdába, mint a nép küldöttei. Az ajtó nyitva volt. Könnyen bemehettek. Landerer Lajos a nyomdahelyiség ajtajában várta őket.

- Azért jöttünk - fordult Petőfi Landererhez -, hogy e két kéziratot kinyomassuk.

Landerer megnézte a kéziratokat.

- Lehetetlen - felelte szárazon -, nincs rajta a cenzor engedélye.

A nép küldöttjei zavartan néztek össze; Landerer odasúgja Irinyinek:

- Foglaljanak le egy sajtógépet!

Egy géphez lépett most Irinyi.

- E sajtót a nép nevében lefoglaljuk és követeljük kéziratunk kinyomatását.

- Az erőszaknak nem állhatok ellent - felelte Landerer ünnepélyesen és megparancsolta szedőinek, hogy munkába fogjanak.

A kéziratokat apró darabokra metélték, hogy minél gyorsabban kiszedhessék, addig a nép türelmesen várt és ázott odakünn, anélkül, hogy esernyőjét használta volna.

Hogy együtt tarthassák, Degré, Irányi, Jókai és Egressy beszédeket tartottak. Különösen Jókai derekasan viselte magát. Belemelegedett. Térült, fordult, mindenütt ott volt, mintha három példányban lenne meg. Majd a nyomdába szaladt, majd künn lelkesíté a közönséget. Az emeleten levő Kaszinóból egy mágnás magához hívatta eközben és azt a tanácsot adta az ifjúságnak, hogy be kellene venni egyik pontnak a papi jószágok elvételét is.

- Persze - jegyezte meg Jókai -, hogy ezzel a ponttal összetörjük a többi tizenegyet.[42]

Végre ki volt szedve a kézirat, betették a gépbe s Petőfi, Jókai tették az első mozdulatot a gépen, hogy mintegy jelképileg a magok munkájának vállalják az előállítás tényét is. Irinyi azon nedvesen kikapta a gép hengerei közül az első példányt s rohant vele a néphez, ki az utcára.

Egyik kezében óráját tartván, másikban a nyomtatványt lobogtatva messze dörgő hangon kiáltá:

- Március tizenötödike délelőtt féltizenkettőre nagy időszak a magyarok történetében. Íme itt van a sajtószabadság első példánya, a nép hatalmának első műve. Akármilyen szabadsága fog is lenni egykor a magyarnak, az a dicsőség mindig megmarad, hogy a legnevezetesebbet, a sajtószabadságot magunk vívtuk ki.

De már ez előtt a szentség előtt, e kis darabka sustorgó papír előtt még a kalapokat is levette a közönség s fedetlen fejfel állt ott az esőben, mintha imádkoznák.

A nép hatalma tehát megteremté első gyümölcsét. De milyen csodás ez a hatalom, melynek külső formáit sohase látták a magyarok, mint az istenét, alig állt egyébből, mint egy kis akaratból. Olyan egyszerűen, simán ment minden, hogy szinte hihetetlen. Legyen világosság, mondja a nép és világosság támad. Ezalatt egész Pest talpon állt. A Hatvani utcát le a Kerepesi úti Fehér hattyúig és a Belezna-kertig sűrű tömegek tarták megszállva, a kocsiközlekedés szünetelt. Örömmámban úszott mindenki. A kereskedők becsukták boltjaikat a vonalon és beálltak tüntetőkné. Az ifjúság félnélkül alakjai előkerültek. Dél tájban az arisztokrácia néhány tagja is ott volt látható, várakozva a nyomtatvány egy-egy példányára. A legnagyobbakhoz, a leggazdagabbhoz hozzá csatlakozott a salak is. Egy kövér fickó, ki selypítve beszélt s kiből a hetvenes évek »Mohácsi bácsi«-ja lesz, nemzeti színű szűrben, »Éljen III. Lajos« feliratú lengő

kakas-tollal kereste a feltűnést, de csakhamar letépték róla, hogy az ünnep méltóságát megőrizték. Bizait, a hírhedt »nemzet báróját« hasonlóan eltiltották a szerepléstől. Az ifjúság vigyázott a szabadság első napjának jó hírére. Ellenben szélesre ereszté fantáziáját, s minthogy e bűvös szerdai napon csak kívánni kellett valamit, mintha az Aladin csodalámpája gyúlt volna ki, egyszeribe minden teljeseedett, hát támadtak is kíváncsiak. Valakinek eszébe jutott, hogy ingyen előadás kellene estére a népnek. Nosza hamar egy küldöttséget kell meneszteni a Nemzeti Színház igazgatóságához, hogy adassa elő estére Bánk bánt. A küldöttség csak nagy nehezen bírt elhatolni a színházig, de az előadás meglelt. Délután a múzeum előtt gyülekezett a sokaság. Az ifjak föl vitték Kubinyihoz örök emlékül leteendő a múzeumba, az első szabad sajtótermékeket. A künn összegyűlt nép a Talpra magyart kívánta. Már ötödször a Talpra magyart. Nem bírt vele betelni.

Mily bohóság a történelem szemben a valósággal! A krónikás összerakja az eseményeket, az indokokat, bepillantást hagy a rotyogó fazekakba, ahol azokat főzték, szemléltetővé teszi a füstöt, mely a kéményen kiment, a lángot, amely azokat felforralt, de nem képes elővarázsolni a hangulatot, a miliőt, melyben történtek. Ki értené meg, a mai lehűlt vérről, az ifjaknak e Betlehemjáráshoz hasonlatos meneteiből az extázisnak azt a paroxizmusát, amelyet mindannyiszor előidézték a pontokkal és a forradalmi dallal? Amilyen tökéletes törvényeken nyugszik a föld forgása, hogy együtt mozog a levegő rétegeivel - olyan tökéletlen a történelem, ahol az események a levegőjük nélkül raktározatnak el.

A múzeumtól a városházára tódult a tömeg. Irinyinek jutott eszébe, hogy a városi tanács is írja alá a tizenkét pontot.

Petőfit, Jókait, Irinyit, Irányit, Vasvárit és Egressyt választották meg küldöttségnek. Útközben Klauzál és Nyáry Pál csatlakozott hozzájuk, mely utóbbi karonfogva Jókait, beszéltette el magának a nap eseményeit.

A városi tanács éppen gyűlésezett, mikor odakünn a tenger morajlásához hasonló zaj jelezte a nép érkezését. Kevés vártatva betoppant a küldöttség. Irányi adta elő a nép kívánságát, mire Kacskovics Lajos főjegyző felelt, hogy a városi tanács is üdvözlí s kis módosítással elfogadja a reformokat. Szepessy Ferenc a polgármester törökösén bólingatott a fejével. Holovics Boldizsár tanácsnok ellenben kirúgta maga alól a széket, hogy ő nem engedi magát elvek elfogadására kényszeríteni, zárt ülést kér előbb, ahol előbb beszélje meg a tanács a pontokat. Kínos csend következett. A tanácsnokok zavartan néznek össze. Rottenbiller elsápadt mint a fal. A nyitva hagyott ajtón özönlik be a nép a tanácssterembe s a méltatlankodás moraja hömpölyög végig. Irányi Dániel felugrik a zöld asztalra, feldönt egy tintatartót s aztán egyenest az asztal túlsó végén elnöklő Szepessy előtt terem.

- Mi nem érünk rá várakozni - kiáltja ingerülten. - Kívánjuk a 12 pont rögtöni aláírását.

Nyáry Pál szólni akar. Holovics nekivörösödve ágál kezeivel a levegőben. Tízen-húszan az ifjakból vetik magukat arra felé, hogy Holovicshoz érjenek. Jó szerencse, Szepessy átérti a helyzetet. Hirtelen megragad egy tollat és aláírja a tizenkét pontot s éppolyan hirtelen ráüti a város pecsétjét.

Erre aztán lecsendesedett minden s a tanács zavartalanul folytathatta ülését, melynek legfontosabb határozata a nemzetőrség szervezése, melybe tömegesen beálltak az ifjak, természetesen Jókai és Petőfi is.

De a nap programja még nem volt kimerítve. Ha már minden beteljesedett, ami beteljesedhető (hiszen a nemzeti bankot végre is nem lehet még ma megkapni), de miért ne lehetne megkapni Táncsicsot? Egyszerre kimondhatatlan óhaj lepte meg a tízezernyi tömeget Táncsicsot hazahozni. Fel Budára! kiáltozák. S mint a hömpölygő tengeráradat Budára indulának, ahol a helytartótanács a mai belügyminisztérium ódon házában székelt.

Útközben el kellett menniök a tűzérőség mellett, hol égő kanócokkal álltak ágyúik mellett a katonák.

Éljen a szabadság! kiálták a tömegek. A tűzérőség nem mozdult.

A helytartótanács együtt volt még, pedig a gyertyákat már meggyújtották. Itt is üléseztek éppen, mint a városházán, mikor az ifjak beléptek. A nép elfoglalta az udvart, a lépcsőket, a folyosókat. Attól lehetett félni, hogy a vén épület beszakad a teher alatt.

Az elnöklő gróf Zichy nyájas mosollyal kelt fel s hellyel kínálta meg az ifjúság küldötteit a zöld asztalnál. Azok természetesenek találták, leültek, nagyon el voltak már kényeztetve. Nyéki, a cenzor, arany burnótos szelencéjét tolta oda nekik. Degré kicsípett egy szemernyit és jóízűen prüsszentett.

A küldöttség három kívánságot nyilvánított. Bemutatták a 12 pontot. Zichy elolvasta figyelmesen, miközben homloka erősen izzadott, azután így szólt: »Semmit se tehetek ez ellen«. Kifejezték ekkor, hogy a sajtószabadságot mondja ki a helytartótanács és mozdítsa el a cenzorokat. »Rendben van - felelte Zichy -, a cenzorok elmozdítatnak.« (Nyéki arca zöldbe-sárgába játszott.) Harmadikul az államfogylok kibocsátását kérték. Zichy a fejével bólintott s kiadta a rendeletet kesernyés mosollyal.

»Pedig csak a kaput kellett volna bezáratnia és el van fogva az egész forradalom vezetőivel és kezdeményezőivel együtt.«[43] De amily észrevétlenül válik a nép akarata hatalommá, éppen oly észrevétlenül válik a hatalom semmivé. Egy ismeretlen erő, melynek oszlopai többnyire csak látszatok. A hatalom, bárhogy abszorbeálja is az egyik fél, örök időig a sokaságok és a trónok közt lesz megoszolva. S minél jobban eltávolodnak egymástól, annál félelmetesebbnek mutatkozik a távolból a másik ereje. Néha e szepegést okozó fallácia tartja fenn a rendet és a legkorhadtabb állapotokat. Népek és trónok viszályai többnyire elhibázott taktikával kezeltetnek. Mert a szemmérték sehol se hibázik annyit, mint ezeknek az erőknek megítélésénél. Ha a királyok tudnák, hogy a népnek akarata mennyire széthúzó és mennyire tökéletlen, másképp csinálnák dolgaikat, de ha viszont a népek is tudnák, hogy milyen törékeny puha fából van némely trónus, - hát mégiscsak minden a régiben maradna.

Zichy Ferenc kétségkívül a kényszernek engedett. Ő az udvaron zajongó sokaság mögött egy háborgó várost s amögött egy háborgó országot látott és semmi kedve se volt magát feláldozni, míg Bécsből napok múlva parancsot kap. Örült, hogy semmi instrukciója nincs s így engedhet.

Megnyitotta a börtönt. Már akkor beállt az esti szürkület is, s jó Táncsics kituszkoltatván cellájából, nagy szemeket meresztett, midőn a börtönajtóban az alispánok alispánja, a hatalmas Nyáry Pál fogadja dikcióval, a »tavasz első virágának« nevezve őt. A tavasznak ez a torzonborz elhanyagolt virága, zavartan mereszté rá szemét - hogy álmod-e?

Nem, nem. Tiszta valóság mindez. Nyugodj meg jó ember, ez csakugyan Nyáry Pál! De ez az üdvívalgás nem annyira neked szól, mint inkább a véletlenek szeszélyének, melyeknek labdája lettél. Nem a te kiszabadulásodért eped a nép, hanem egy börtönt akart megnyitni, mint ahogy Viktória mondá, mikor trónralépését jelentették: »Hozzátok ide a Timest és egy csésze teát«, s mikor a Timest és a teát előhozták, nyugodtan küldte vissza. »Most már látom, hogy én uralkodom.«

Mindegy, ne félj azért, ebben az esetben nem fogja mondani, hogy zárjátok vissza. Nyújtózkodj ki, egyenesítsd fel derekadat szegény rab, e percben csakugyan te vagy a nemzet legünnepeltebb embere, ülj fel hát a diadalszekérre, mely visszavisz a sötétségből a szürkéségbe.

Már beköszönt a nyirkos este. A vízivárosi templomtoronyban az esti harangszó kondult meg. Az utcai lámpák kigyúltak. A kiszabadított írók kocsira emelték. A kormányzó tagok, gróf Almássy Mór és gróf Török Bálint magok vezették a kocsit, ott kezét fogtak vele, hogy a népnek kedveskedjenek, amelyet pedig szerettek volna epéjükbe belefojtani. Sok ezer ember sokat kitalál, valahol előkerestek egy mézeskalácsos boltot, megvették a fáklyákat és azoknak lobogó tüze mellett haladt a Táncsics diadalszekere a rivalgó, tomboló sokaság közt. A pesti oldalon a lovakat kifogta a nép s maga húzta a kocsit a Kerepesi út torkolatáig.

Már ekkorra megkezdődött a Nemzeti Színházban az ingyen előadás. Théâtre paré meghívott vendégekkel gyönyörű látvány, de egy ingyen előadás még sokkal szebb. A nép összevissza töltötte meg a páholyokat, zártszékeket és a karzatot. Mesterlegények, kofák ülnek a páholyban, előkelő deklonok az olcsó helyeken, ki ahová be tudott férni s még sincs orrfintorgatás, sem otkolonos üvegre szükség. Hiszen az egyenlőség még csak egy napos. Ilyen csecsemővel nem szabad máris rosszul bánni. »Bánk bán« volt ugyan kitűzve, de az ünnepélyes alkalom okáért a személyzet a »Szózat«-ot énekelte el. Ekkor Egressy Gábor állt ki fekete attilában, görbe jurátus-karddal és elszavalta a Talpra magyart. Akkor aztán egy hang elkiáltja: »Lássuk Táncsicsot«. Néhány hang gyengén ismétli: »Hozzák ide Táncsicsot!« »Hol van Táncsics?« A zaj folyton erősödik, míg végre orkáná fajul. Degré egy páholyból próbált beszélni, hogy Táncsics el van törődve, otthon pihen. Vasvári a karzatról kiáltozott valami beszédfélét. Petőfi egy zártszékre állt fel, hogy a közönséget kívánságáról lebeszélje, nem akarván a nap komoly eredményeit a színházi komédiákkal és esetleges derült jelenetekkel összekeverni. De a lármában elvesztek szavai. Mindenki beszélt, mindenki dühvel követelte Táncsicsot, többen a padot verték és a lábaikkal dobogtak, hogy nekik a világon senki se kell, csak Táncsics.

Ekkor Jókainak az az ötlete támadt, hogy fölszalad a színpadra és onnan szól a néphez.

Úgy amint volt, rohant fel karbonari köpönyegében s erősen behorpadt cylinder kalapja mellett egy óriási veres tollal, de egyszerre meghökkent, a lába legyökerezett.

Egy tünemény állt előtte. A forradalmár előtt egy királyné. Gertrudis. A legszebb Gertrudis Magyarországon.

Laborfalvi Róza levett a saját kebléről egy nemzeti színű kokárdát és a Jókai szíve fölé tűzte, aztán a szeme közé nézett mélán, édesen, rejtelmesen. És Jókai e pillanatban érezte bizsergő ereiben, hogy ez a nézés az ő jutalma a végzettől a mai napért, és hogy ez a jutalom egy egész életre szól.

Hogy mondott-e Laborfalvi Róza e kokárda kitűzésekor valamit, sohase emlékezett rá többé. Hogy ő mit mondott a közönségnek a proscéniumból, arra még kevésbé emlékezett. Minden összefolyt előtte, mint egy álom.

MIKSZÁTH KÁLMÁN
JÓKAI MÓR ÉLETE ÉS KORA